

PERIFER IDEHISTORIE

Octavio Paz: *Ensomhedens labyrint*, Århus, Husets Forlag/S.O.L., 1986, 207 pp., oversat fra spansk af Peer Sibast.

Det er en af ikke bare Mexicos, men hele Latinamerikas største forfattere, som hermed omsider får en af sine kendteste bøger oversat til dansk, takket være Husets Forlags pionerindsats for at udgive bl.a. latinamerikansk litteratur. Octavio Paz (f. 1914) har skrevet adskillige digtsamlinger inden for det sidste halve århundrede, men forfatterskabet rummer også en omfattende samling essays, som spænder fra literære analyser, præsentationer af sit lands mindre kendte forfattere, studier i surrealismen, bøger om Marcel Duchamp og Claude Lévi-Strauss til kulturfilosofiske og antropologiske essays. Til de sidste hører *Ensomhedens labyrint*, som udkom i 1950.

Umiddelbart kan bogen ses som en refleksion over den labile politisk-økonomiske situation i Mexico og i Latinamerika i det hele taget - i Mexico udviklingen efter 1910 med den særlige "institutionelle Revolution" og i Latinamerika generelt den pendulerende bevægelse mellem kolonialisme og selvstændighed, feudalisme og kapitalisme, agrarsamfund og moderne industri. Denne foranderlige og ustabile situation, som revolutioner og modkup gang på gang giver næring til, bliver imidlertid hos Paz anledning til - for første gang udkastet i denne bog og senere udfoldet i utallige artikler og interviews - en nærmere undersøgelse af hele den politisk-filosofiske tænkning, hvis forestillingsverden i både de socialistiske, liberale og konservative udformninger er bygget op om så centrale forestillinger som revolutionen, reformerne, revol-

ten, rebellionen - en undersøgelse, som ikke er blevet mindre aktuell i dag, selv om bogen er skrevet før den cubanske revolution, Allendes fald og sandinisternes magtovertagelse.

Den mexicanske revolution var, som en lang række andre revolutioner, først og fremmest et opgør med et feudalt regime, starten på en industrialisering og oprettelsen af en form for politisk demokrati. Dertil kom visse nationaliseringer og statsinterventioner af socialistisk tilsnit i såvel det økonomiske som det kulturelle liv, som syntes at give store løfter om politisk selvstændighed, økonomisk uafhængighed af det imperialistiske verdensmarked og tilbageerobring af en særlig national kulturidentitet. Men de radikale fordringer til revolutionen viste sig lidt efter lidt vanskelige at indfri, og som i så mange andre lignende tilfælde førte det til nøjere granskning af årsagerne til at revolutionen blev "forrådt". For Octavio Paz er det imidlertid ikke tilstrækkeligt at pege på den lette forklaring om forræderi eller undtagelser og modificerende omstændigheder for en revolution i et "perifert", "tilbagestående" og endnu ikke fuldt "udviklet" land - undtagelser, som blot skal bekræfte den rene teori om revolutionen, modelleret efter et moderne, industrialiseret og "udviklet" samfund med dets industrielle og proletariske organisationer, befrugtet på den ene eller den anden måde af kritisk Fornuftsfilosofi. Skal det overhovedet være berettiget at referere til undtagelser og perifere afvigelser, så må der ifølge Paz snarere være tale om de perifere landes, herunder Mexicos, undtagelsesvis og perifere placering i forhold til den overvejende vestlige civilisationsopfattelse, med hele dens idéhistoriske univers af forestillinger om Fremskridtet, den lineære historieopfattelse og dens fremtidsdomine-

rede tidslighed - hele det system af ideer, hvis kerne har været forestillingerne om revolution og reformisme, og som i Europa, fra Oplysningstænkerne til socialisterne, kun sjældent har forladt tænkningens utopiske dimension, mens de uden for Europa ihærdigt er blevet forsøgt realiseret. Som så mange andres er Mexicos situation derfor også en intellektuel situation, hvor den intellektuelle i en slags "personligheds-spaltning" balancerer mellem ideer, der gennem uddannelse inden for den gamle verdens kultur forsøges tillempet den nye verden, og en søgen og udforskning af den særlige mexicanske kulturelle oprindelse. Og som Paz ser den, skærpes denne situation yderligere af, at dette europæiske forråds-kammer af færdige frem-skrivts- og frigørelsesideer ikke engang i deres oprindelige hjemstavn længere har den værdi og betydning, som de endnu tillægges udenfor: end ikke i Europa synes de at kunne understøtte og legitimere de forskellige former for revolter, som har fundet sted i efterkrigstiden. Så hvis disse ideer engang tjente som instrumenter for den civilisatoriske udvikling og frigørelsen, står de i dag tilbage som opbrugte, som en dødvægt af udtjente forestillinger uden ideologisk og legitimerende funktion. Men i denne situation med et forestillingskompleks uden troværdighed og overbevisningskraft, dvs. uden forbindelse for et socialt fællesskab, åbner der sig ifølge Paz et perspektiv for netop den intellektuelle, som måske først nu fremstår som det, man sædvanligvis forbinder med den intellektuelle: perifer, isoleret, forladt, uden ideologernes og præsteskabets tyngende krav om at skabe konsensus og tilslutning i fællesskabet. Men denne situation af fremmedgørelse - en term, som Paz forsøger at begribe i al nøgternhed her i 1950 før dens kortvarige, ideologiske genoplivelse

i 50'erne og 60'erne - er den intellektuelle ikke alene om; den har han paradoksalt nok fælles med andre intellektuelle, mexicanske eller europæiske, og den intellektuelle har den fælles med alle andre mennesker. "Det er en universel situation, som deles af alle mennesker.(...) I dag er verdenssamfundets centrum, dets kerne, gået i opløsning og alle er blevet forvandlet til perifere væsner," konkluderer Octavio Paz (p. 159).

Den ensomhed, som bogens titel refererer til, bevidstheden om at være alene og hjemløs i en forestillingsverden, som det er umuligt at vække til live igen, er ikke kun et mexicansk vilkår, men en situation, som alle mennesker på et eller andet tidspunkt har befundet eller vil befinde sig i. Men her er det Paz' afgørende konklusion, at denne situation i dag for første gang er blevet et universelt vilkår, og ikke bare en individualbiografisk episode eller en særlig kulturs skæbne (som i tilfældet med fortidens uddøde kulturer - den græske, den arabiske, den aztekiske osv.). Det er vilkåret, når det er en civilisation som den moderne vestlige, med dens universelle, verdenshistoriske fordringer, der er ved at gå til grunde - altså også et vilkår, som i dag under betegnelsen "den postmoderne betingelse" har fået de europæiske intellektuelles opmærksomhed. Uden de universelt anlagte "Metafortællingers" regulative ideer som legitimitationsgrundlag står den intellektuelle over for en labyrintisk ruin, hvoraf der kun resterer dette: at den er universel.

Men er ensomheden således et universelt vilkår, hedder det i en anden af bogens konklusioner, at denne ensomhed er særligt grundfæstet i mexicanerens kulturelle situation efter Erobringen i 1600-tallet. Dette viser Octavio Paz dels gennem en analyse af "mexicanske masker"

og forskellige legendariske figurer, dels gennem en yderst interessant fremstilling af den mexicanske idehistorie, der rettere er visse europæiske ideers periferer, koloniale historie.

Mexicanerens ensomhed ytrer sig fremfor alt ved at han ingen oprindelse har, hverken spansk eller aztekisk, men kun råder over et galleri af masker (roller, former, attituder), som ikke er hans egne, men som er det eneste, hvormed han kan udtrykke sig. Meget karakteristisk starter Paz bogen blandt Los Angeles' befolkning af mexicanske indvandrere, som i total fornægtelse af deres oprindelse efterstræber den fuldstændige imitation af den amerikanske levevis. Men det er netop i den ihærdighed og overdriivelse, hvormed de forsøger at maskere sig bag denne fremmede livsform, at Paz genkender den typiske "mexicanskhed". Det typiske ligger i omgangen med maskerne: mexicaneren ved umiddelbart at masken er en løgn; derfor stræber han efter at gøre den mere ægte og oprigtig (som skuespilleren stræber efter at gå op i sin rolle); men mexicaneren vil ikke fortabe sig i maskespillet og holder sig derfor tilbage i reserverethed, tillukkethed, ironi. Kun ved at maskere sig som noget han ikke er, kan han være sig selv. Paz siger: der er tale om simulation - foregivelse af at være noget, man ikke er. Kun i særlige øjeblikke - under fiestaben - kaster han masken og viser sig som det han er: ensom. Men ellers er "mexicanskhed en måde ikke at være sig selv på, en måde, hvorpå man bestandigt eksisterer og lever som noget andet".

Dette gælder også de ideer, hvori mexicaneren iklæder sine tanker: idehistorien efter Erobringen kan ikke fremvise en autentisk kulturidentitet, en forestillingsverden, der organisk er vokset frem af den mexicanske folkesjæl. Der foreligger kun fremme-

de, importerede, overtagne ideer, som danner en uensartet blanding af så forskellige kulturformer som aztekisk mytologi, spansk-katolsk religiøsitet, rationalistisk Oplysningstænkning, anti-imperialistiske frihedsideal og - i dag i stigende grad - yankee-kulturen, indført fra den nordlige nabo.

Selv om meget af den oprindelige indianske kultur gik til grunde ved erobringen af Mexico, er noget af den bevaret gennem indoptagelse i katolicismen. I det hele taget foretager Paz her en meget spændende idehistorisk udforskning af sammenstødet mellem den katolske og den aztekiske religion. På den ene side var den form for katolicisme, som spaniolerne kunne præsentere indianerne for, et skolastisk system af trosforestillinger og dertil svarende forældede institutioner, som var stagneret siden storhedstiden i Middelalderen, således at det var umuligt, at den af sig selv skulle kunne genskabe en levende og kreativ religion. På den anden side mødte der de spanske erobrere et gennem århundreder opbygget militært-religiøst imperium, som på det tidspunkt, hvor Moctezuma kapitulerer over for Cortes, befandt sig i en tilstand af forfald og opløsning, ikke blot på grund af indre rivalisering, men også fordi de aztekiske præste-astronomer så tegn og profetier på at deres tid, som de i øvrigt ved hjælp af kalendere havde nøje rede på, var forbi, ja, at guderne faktisk havde trukket sig tilbage og efterladt aztekerne som de mest ensomme mennesker nogensinde (jvf. også B. de Sahaguns beretning om Mexicos fald, oversat af Arild Hvidtfeldt, Kbhvn., Rosenkilde og Bagger, 1981). Derfor anså aztekerne heller ikke spaniolerne som nogen trussel, men tværtimod som indvarslingen af en ny tid og åbningen mod en ny religion med nye guder. Selv om der også var voldsomme

sammenstød, synes der alt i alt at være opstået en levedygtig og stabil form for kolonial katolicisme, som den overlevende indianske befolkning kunne deltage i, uden dog at forstå den. Men netop p.g.a. kirkens elementære former og ceremonier kunne de hurtigt lære at leve som katolikker, foregive at være noget, de ikke var.

Octavio Paz fremdrager også et andet interessant idehistorisk fænomen af lignende art hos 1800-tallets reformbevægelse. Inden for denne bevægelse, som havde gennemført Mexicos selvstændighed, overtoges magten efterhånden af den fløj, som prøvede at fornægte fortiden og efter den europæiske liberalismes forbillede søgte at indskrænke religionens og mytologiens magt, indføre en liberal konstitution og fremfor alt stimulere det industrielle fremskridt. Under Porfirio Diaz' regime i slutningen af århundredet blev positivismen ligefrem en halvofficiel filosofi, hvor Comtes, Spencers og Darwins evolutionsteorier skulle understøtte en fremskridtsoptimisme, der som en maske kunne skjule det tilbagekridt det var, at de feudale storgodsejere under regimet i virkeligheden genvandt deres tabte privilegier. I modsætning til i Europa, hvor positivismen var en herskende ideologi, der svarede til store dele af borgerskabets virkelighed, var positivismen i Mexico en maske, en løgn, en fremmed idé, som blev overtaget, som man anstrengte sig for virkelig at tro på og føre ud i livet, men som ikke svarede til regimets virkelighed. Diaz-regimet foregav at være positivistisk, foregav at være noget, det ikke var.

Dette er kun to eksempler fra den mexicanske idehistorie, men mexicaneren søger tilflugt bag mange masker i sin søgen efter én, der er sand. Men efterhånden som maskerne slides op og forlades, står der tilbage "kun

nøgenhed eller løgn. Efter fornuf-tens og troens, Guds og Utopiens universelle sammenbrud findes der hverken nye eller gamle intellektuelle systemer, som kan dulme vores angst og dæmpe vores uro. Foran os er der intet. Vi er i sidste ende ensomme. Som alle mennesker."(p. 181)

Her til sidst kan det i øvrigt nævnes, at Husets Forlag samtidig med *Ensomhedens labyrint* udgiver en af Octavio Paz' digtsamlinger, *Den voldsomme årstid*, med samme oversætter og illustreret af Svend Wiig Hansen.

Erling Hommelgaard